

JAN FONTIJN VOLTOOIT ZIJN VAN EEDEN-BIOGRAFIE (1996)

In 1991 mocht Jan Fontijn voor Tweespalt, het eerste deel van zijn Van Eeden-biografie, de Dordt-prijs in ontvangst nemen. Sinds kort ligt het vervolg op dat bekroonde werk in de winkel, Trots verbrijzeld. Voor dit boek ging Fontijn onder meer de confrontatie aan met de geestelijke aftakeling van zijn hoofdpersoon: 'U kunt het bij de redacteur van Querido navragen: regelmatig is het zweet me uitgebroken.'

Jan Fontijn, biograaf van Frederik van Eeden FOTO GERARD PALM

‘Een groot deel van zijn leven heeft Frederik van Eeden rondgelopen met het plan het ultieme boek te schrijven.’ Jan Fontijn legt uit waar de titel van het tweede deel van zijn Van Eeden-biografie vandaan komt. ‘Eigenlijk speelt elke auteur met de gedachte ooit nog eens het ultieme boek te schrijven, het boek, zoals Gerard Reve zegt, dat alle andere boeken overbodig maakt. Het gaat daarbij om een werk waarin de schrijver de kern van zijn leven vastlegt of de kern van zijn levensovertuiging. Bij Frederik van Eeden heette dat ultieme boek *Trots verbrijzeld*.’

‘Hij heeft het nooit geschreven, maar hij heeft wel geregeld een opzet gemaakt. Soms vond hij dat het een drama moest worden, dan weer dacht hij aan een roman. Maar het thema was steeds hetzelfde, grootheid gecombineerd met lijden. Het werk moest gaan over een man die het voornaamste en sterkste nastreeft en in het diepste lijden eindigt, een man die de hoogmoed wil maar tot inkeer komt en leert deemoedig te zijn. Trots en de verbrijzeling daarvan. De spanning tussen die twee dingen – dat was de hoofdtendens van Van Eedens leven.’

‘Bij dat “diepste lijden” moet u denken aan de Christusfiguur’, vervolgt Fontijn. Ter verduidelijking legt hij een link met zijn katholieke jeugd. ‘Een van de eerste helden waarmee een katholiek kind geconfronteerd wordt, is de Christusfiguur. Bij ons hing die in de huiskamer. Ik zie dat bloedige beeld nog voor me; en dat is degene die vereerd moet worden; iemand die hevig lijdt en bloedt, is blijkbaar een heroïeke figuur. Zo ervoer ik het als kind en zo is ook de moraal die de kerk uitdraagt. Lijden is het hoogste goed. Later kwam ik via Nietzsche in aanraking met bewegingen die tegen deze moraal van het christendom ingaan. Ook Van Eeden was door Nietzsche geïntrigeerd en voor een aantal belangrijke figuren met wie hij het tweede deel van zijn leven omging, geldt hetzelfde. Je ziet het in het begin van de twintigste eeuw op tamelijk grote schaal, het haken naar een nieuwe, door Nietzsche geïnspireerde cultuur. Mensen moeten dan het hoofd zien te bieden aan de spanning die ontstaat tussen deze nieuwe, Nietzscheaanse wereld en de christelijke erfenis, die wel afbrokkelt, maar die men deels ook nog wil laten gelden.’

‘In *Trots verbrijzeld* laat ik zien dat die spanning ook in het leven van Frederik van Eeden zat. Wilde hij aan de ene kant gehoorzamen aan Nietzsches *Wille zur Macht*, aan de andere kant opteerde hij voor de navolging van Christus.’

Dordt-prijs

Trots verbrijzeld. Het leven van Frederik van Eeden vanaf 1901 is de voltooiing van Fontijns Van Eeden-biografie. Het boek volgt op het ruim vijf jaar geleden gepubliceerde werk *Tweespalt. Het leven van Frederik van Eeden tot 1901*. Met dat eerste deel over de man die we ons tot dan toe alleen nog herinnerden als de auteur van *De kleine Johannes* en als oprichter van de landbouwcommune Walden, sleepte de biograaf de Dordt-prijs in de wacht.

Fontijn, als wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan de vakgroep Moderne Nederlandse Letterkunde van de Universiteit van Amsterdam, kreeg die prijs terecht. Als biograaf imponeert hij in *Tweespalt*. Dat komt vooral doordat hij voortdurend het vermogen etaleert om van het individu Van Eeden te switchen naar de cultuur-historische context. In *Trots verbrijzeld* zien we een zelfde imponerende biograaf aan het werk. Ook hier weer dat zich voortdurend bewegen op twee niveaus: het niveau van het persoonlijk leven en het niveau van de wijdere verbanden die op dat leven inwerkten.

Maar *Trots verbrijzeld* is ook indrukwekkend dankzij de gebiografeerde. Wat een man, die Van Eeden! Nooit geweten dat deze dichter-psychiater-wereldverbeteraar zich steeds met zoveel overgave in het volle leven heeft gestort. Niet alleen was hij de inspirator van Walden, hij vervulde ook een hoofdrol bij de spoorwegstaking in 1903. Een tijdlang zette hij zich in voor de zogenoemde Forte-Kreis, een ‘wereldbond van genieën’, die zich had gevormd om de beschaving te redden. Tijdens de Eerste Wereldoorlog manifesteerde hij zich op Europees niveau als vredesapostel. In 1917 was hij kandidaat voor de Tweede Kamer. (Hij werd niet gekozen.) En zo is er meer, veel meer.

Zijn redacteurschap van *De Amsterdammer* bijvoorbeeld, waardoor hij te maken kreeg met de historicus Kernkamp. En zijn literaire werkzaamheid; hij produceerde aan de lopende band gedichten, romans, essays, polemieken en toneelstukken. En zijn reizen over de halve wereld om een internationale schrijverscarrière van de grond te krijgen, wat niet eens helemaal mislukte; zijn naam viel een paar keer in verband met de Nobelprijs. Verrassend om te lezen is ook dat Van Eeden, een goede vriend van de Nederlandse staatsman John Loudon, zowel de Amerikaanse president Woodrow Wilson als de Engelse regeringsleider Lloyd George heeft bezocht.

Voor de rest waren het evenmin kleine jongens die hij *minstens* één keer de hand heeft gedrukt: Sigmund Freud, Martin Buber, Gustav Landauer, Walther Rathenau, Hermann Hesse, Peter Kropotkin, Upton Sinclair, Romain Rolland.

Angst

In 1992 waagde Jan Fontijn zich met *De Nederlandse schrijversbiografie* op het gladde ijs van de theorie van het door hem beoefende genre. In dit boek bekent de auteur dat hij de vele biografieën waarin hij begint nooit uitleest. Zodra de eerste tekenen van geestelijk of

lichamelijk verval zich aankondigen, legt hij het boek weg, wat hij verklaart uit zijn eigen angst voor de dood.

– *Wie dit leest concludeert onmiddellijk dat Jan Fontijn aan de tegen het eind van zijn leven seniel geworden Van Eeden een zware dobber moet hebben gehad.*

‘Hoe formuleer ik het in mijn boek?’ (Hij bladert in de proefdruk.) ‘O ja, zo: “Voor de biograaf, lezend in de dagboek aantekeningen en de correspondentie van de laatste jaren, is de ontluisterende wijze waarop Van Eeden zijn leven moest beëindigen een weinig verheffende ervaring.” Dat is niet overdreven. Ik zeg het zelfs een beetje onderkoeld. Want u kunt het bij de redacteur van Querido navragen: regelmatig is het zweet me uitgebroken. Het is zo intens treurig om te zien dat er van een in veel opzichten zo vruchtbaar leven vrijwel niets overblijft. Een adembenemende ervaring. Het grijpt je zo aan doordat het min of meer een confrontatie is met je eigen toekomst. Dat is dus wat er met mij ook kan gebeuren, denk je steeds. Of zelfs: dat is voor een deel wat er met mij *zal* gebeuren. Voor een deel overkomt het immers iedereen. Dat is mijn overtuiging en daarom is het belangrijk dat je er in een biografie gedetailleerd op ingaat.’

‘Dat verval is net zo goed een aspect van een mensenleven als de bloei. Je kunt als biograaf, de romantische traditie getrouw, de heroïeke jaren van je hoofdpersoon breed uitmeten en de aftakeling, de ouderdom in een paar bladzijden afdoen. Ik heb daar echter bewust niet voor

gekozen, ook niet omdat je veel over een persoon kunt zeggen als je weet hoe hij of zij de ouderdom heeft beleefd.’

– *In Trots verbrijzeld bent u milder voor Van Eeden dan in Tweespalt. In Tweespalt verwijt u hem bij tijden de neiging zijn eigen tekortkomingen te projecteren in anderen en laat u blijken zijn sociale bewogenheid weleens onoprecht te vinden. Trots verbrijzeld draagt van dit soort verwijten weinig sporen. Het is net of dit deel vanuit een groter mededogen met Van Eeden is geschreven.*

‘Hier speelt, geloof ik, de leeftijd van de biograaf een rol. Toen ik met mijn Van Eeden-onderzoek begon, was ik vijftig en inmiddels ben ik zestig. En de jaren tussen je vijftigste en zestigste zijn van fundamentele betekenis. Je gaat naar de ouderdom toe, de dood wordt een grotere realiteit voor je. Ik heb het allemaal als een overgang beleefd, een zeer speciale ervaring. Maar wel een ervaring die mij in staat heeft gesteld een aantal dingen van Van Eeden beter te zien, een ervaring die heeft gemaakt dat ik hem beter heb kunnen volgen als hij voor bepaalde levensproblemen bepaalde oplossingen koos.’

– *Onderschrijft u de theorie dat alleen mensen van rijpere leeftijd een goede biografie kunnen schrijven?*

‘Dat heb ik altijd gedacht ja. Maar nu is Hans Goedkoop gekomen met dat mooie boek over Herman Heijermans [*Geluk. Het leven van Herman Heijermans* (1996); GNB]. Goed geschreven. Met een zekere wijsheid ook. Een enorme prestatie voor iemand die zo jong is. Desondanks blijf ik volhouden dat de leeftijd van de biograaf invloed heeft. Had ik *Trots verbrijzeld* twintig jaar eerder geschreven, dan was het een ander boek geworden.’

Truida

Volgens sommige critici kwam in *Tweespalt* Van Eedens eerste vrouw, Martha, dochter van de grote Van Vloten, te slecht uit de verf. Deze critici hebben nu geen recht van spreken meer. Martha krijgt in het tweede deel van de biografie de aandacht die zij verdient. Fontijn ontkomt er natuurlijk ook niet aan in *Trots verbrijzeld* te schrijven over Van Eedens tweede vrouw, Truida Everts. Over Truida worden we met name geïnformeerd als Fontijn de jaren 1920-1932 behandelt, Van Eedens laatste levensfase. In deze periode raakt Van Eeden steeds meer in de ban van het spiritisme, wat volgens Fontijn zijn geestelijke aftakeling bevordert. Ook maakt hij de opzienbarende overstap naar de Rooms-Katholieke Kerk.

– *De lezer krijgt de indruk dat Truida Everts uw hart niet heeft gestolen.*

‘Maar al te waar. Ik ben voor haar een beetje allergisch. Zij was iemand die haar omgeving liet lijden onder haar godsdienstig fanatisme. Haar ijver dreef Van Eeden in de onontwarbare netten van het spiritisme en ook achter Van Eedens overstap naar de Katholieke Kerk moet veel gedram van Truida hebben gezeten. Vrienden als de Zweed Hjalmar Wijk en de Nederlander Henri Borel werden niet moe Van Eeden op de slechte invloed van zijn vrouw te wijzen. Die vrienden moesten niets van Truida hebben. Maar dan ook helemaal niets.